

Studia Christiana

Vol. 6

© Centrum pre štúdium kresťanstva. Všetky práva vyhradené.

Pri citovaní prosíme dodržať autorské práva jednotlivých autorov a uvádzať zdrojovú publikáciu.

All published work, regardless of the medium in which it was published, is considered by law to be copyrighted by the author. It is important that all such articles and references to them be attributed to the author and source.

Svätý Vojtech – svätec, doba a kult

Jaroslav Nemeš, Rastislav Kožiak et al.

Bratislava : Chronos

2011

Svätý Vojtech – svätec, doba a kult

St. Adalbert – Saint, Era and Cult

Vydalo

Vydavateľstvo Chronos v Bratislave

*v spolupráci s Centrom pre štúdium kresťanstva
v edícii Studia Christiana, vol. 6*

2011 Bratislava

© Jaroslav Nemeš, Rastislav Kožiak et al.

Autori: Dániel Bagi, Ivan Gerát, Miroslav Glejteľ, Rastislav Kožiak, Richard Marsina, Vincent Múcska, Imrich Nagy, Jaroslav Nemeš, František Oslanský, Tomasz Ossowski, Jakub Pátek, Beáta Pinterová, Anna Pobóg-Lenartowicz, Eva Veselovská

Texty z poľštiny preložila Gabriela Zaťková (3.1, 3.2 a 4.3)

Recenzenti:

prof. PhDr. Ján Lukačka, PhD.

PhDr. Ján Steinhübel, CSc.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja
na základe zmluvy č. APVV-0016-07

Vychádza za podpory vedeckého grantu VEGA č. 1/0628/08: Svätý Vojtech.
Hagiografické legendy o svätom Vojtechovi

© Chronos

Gondova 2, 818 01 Bratislava, Slovakia

Fotografia na obale knihy: *Sv. Vojtech na gotickom krídlovom Oltári Panny Márie (okolo r. 1485) z Kostola sv. Heleny v Arnutovciach*. Zdroj: Institut für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit, Zentrum Mittelalterforschung, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Krems an der Donau. Ďakujeme dr. Elisabeth Vavra a dr. Františkovi Oslanskému.

ISBN 978-80-89027-35-4

OBSAH

1 Úvod

<i>(Rastislav Kožíak)</i>	9
---------------------------------	---

2 Svätý Vojtech a Uhorsko

2.1 Sv. Vojtech a Ostrihom <i>(Richard Marsina)</i>	11
2.2 O misii Bruna z Querfurtu v Uhorsku <i>(Vincent Múcska)</i>	23

3 K počiatkom svätovojteškého kultu

3.1 Najstaršie Životy sv. Vojtecha. Vitae s. Adalberti <i>(Anna Pobóg-Lenartowicz)</i>	33
3.2 Sv. Vojtech v ranom stredoeurópskom dejepisectve <i>(Dániel Bagi)</i> ...	55
3.3 Obrazová legenda v Hnezdne – reprezentácia osobnej identity sv. Vojtecha <i>(Ivan Gerát)</i>	63
3.4 Svätovojtešský kult v Cáchach v stredoveku <i>(Jaroslav Nemeš)</i>	75

4 K vývoju svätovojteškého kultu v stredoveku a novoveku

4.1 Kult sv. Vojtecha a Slovensko v stredoveku <i>(František Oslanský)</i>	89
4.2 Kult sv. Vojtecha v ostrihomskej liturgickej tradícii. O immarcescibilis rosa <i>(Eva Veselovská)</i>	110
4.3 Sermones de sancto Adalberto v poľskom stredovekom kazateľstve <i>(Tomasz Ossowski)</i>	140
4.4 Sv. Vojtech v ikonografickej skladbe cirkevnej pečate v Ostrihomskej arcidiecéze <i>(Miroslav Glejtek)</i>	149
4.5 Kult Piatich svätých bratov a jeho vybrané prejavy v barokovej maľbe 18. storočia <i>(Jakub Pátek)</i>	159

5 Sv. Vojtech v modernej historiografii

5.1 Sv. Vojtech na dvore kniežaťa Gejzu v maďarskej a slovenskej historiografii <i>(Beáta Pinterová)</i>	171
5.2 Obraz sv. Vojtecha v modernej maďarskej historiografii <i>(Imrich Nagy)</i>	177

6 Záver

<i>(Rastislav Kožíak)</i>	187
---------------------------------	-----

Pramene a literatúra

Archívne pramene	189
Edície prameňov	190
Monografie a zborníky	196
Štúdie a články	203

Register

Miestny register	215
Menný register	221

3.4

Svätovojtešský kult v Cáchach v stredoveku

Mesto Cáchy (*Aachen*, franc. *Aix-la-Chapelle*) leží na nemeckom území pri nemecko-holansko-belgických hraniciach a dnes má okolo 250 tisíc obyvateľov. V jeho katastri sa nachádza asi sto rôznych chrámov, pričom jeden z najstarších a najväčších v meste je prepoštský kostol sv. Vojtecha (*Propsteikirche Sankt Adalbert*) a jeho farnosť.

Popri všeobecnej úcte k Ježišovi Kristovi, jeho matke Panne Márii a apoštolom dochádzalo v Európe v 10. a 11. storočí k šíreniu kultu nových individuálnych alebo kolektívnych svätcov. Tieto významné osobnosti nie len za života, ale i po svojej smrti formovali nové ideály stredovekého človeka. Svätci sa stali symbolom dokonalosti, zrkadlom zbožnosti, ľudu boli prostredníkmi na ceste k dosiahnutiu nebeskej vlasti. Úctu k mnohým svätcom využili aj nanovo sa formujúce kresťanské panovnícke dynastie, pričom nešlo iba o rozširovanie kresťanskej viery, ale aj o budovanie štátnych štruktúr. Prispeli tak k budovaniu európskeho kultúrneho priestoru a stali sa symbolmi christianizácie.²⁹³ Jedným z takýchto svätcov bol aj sv. Vojtech, druhý pražský biskup, ktorý bezpochyby tiež prispel k objaveniu novej stredoeurópskej kresťanskej identity.

Obr. 6 Veža Prepoštského kostola sv. Vojtecha v Cáchach, súčasný stav [foto autor 2010]

Oto III. a sv. Vojtech

Kult sv. Vojtecha okolo roku 1000 sa v Európe šíril predovšetkým z dvoch ohnísk: za prvým stáli traja bývalí priatelia Vojtecha – cisár Oto III., biskup Notker z Lutychu (Liège) a knieža Boleslav Chrabrý, za druhým boli predovšetkým mnísi z rímskeho benediktínskeho kláštora sv. Bonifáca a Alexia na Aventíne.²⁹⁴

²⁹³ Viac o tom DUNIN-ŹASOWICZ, Teresa. Die neuen Heiligenkulte in Mitteleuropa um das Jahr 1000. In *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie. Bd. 2. Handbuch zur Ausstellung*. Stuttgart : Theiss, 2000, s. 834-838.

²⁹⁴ DUNIN-ŹASOWICZ, Teresa. Der heilige Adalbert – Schutzheiliger des neuen Europas. In *Europas*

Obr. 7 Zvyšok skalného brala, na ktorom bol postavený kostol sv. Vojtecha, súčasný stav [foto autor 2010]

Všetky svätovojeťeské kostoly boli vystavené na ostrovoch riek alebo potokov, a kde to nebolo možné, aspoň v blízkosti vôd,²⁹⁵ lebo aj Vojtech podstúpil mučenícku smrť po vylodení na ostrove.

*Vystúpil tedy Boží bojovník s oboma druhmi na malé miesto, okolo ktorého obtekala rieka, vytvárajúc z neho akýsi ostrov. Tam zostali niekoľko dní až sa rýchla správa o nich doniesla k ušiam pohanov, že k nim prišli ľudia z cudzej zeme, neznámeho výzoru a neslýchaných mravov.*²⁹⁶

Už po uplynutí dvoch rokov od smrti bol sv. Vojtech (+23. apríla 997) verejne uznávaný v oblasti západného kresťanstva. Hlavným iniciátorom úcty k nemu bol sám cisár Oto III., nazývaný Divom sveta (983 – 1002, cisár od roku 996). On začal stavať chrámy a kaplnky sv. Vojtecha v Cáchach, v Ríme, v Pereu pri Ravenne, v Subiacu, v Circerare pri Affile a na neznámom mieste v Sabinských horách.²⁹⁷ Následne sa jeho kult začal šíriť aj v Poľsku a Uhorsku, a to vďaka aktivite panovníkov Boleslava Chrabrého, Štefana I. a pápeža Silvestra II. Všetky náboženské aktivity súviseli aj s ambicióznymi politickými plánmi cisára pre krajiny *Italie* a *Sclavinie*.

Oto III. bol zbožným panovníkom. V Taliansku sa stretal s rehoľníkmi a pustovníkmi a konal tam niekoľkotýždňové pokánie, meditácie a pôst. Okrem tamojších pustovníkov Nila z Rossana a Romualda z Raveny tam v tom čase prebýval i Nemec Bruno z Querfurtu a Čech Vojtech z Prahy. Nespochybniteľným faktom je spoločné priateľstvo medzi nemeckým panovníkom a pražským biskupom.²⁹⁸ Obaja

Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie. Bd. 2. Handbuch zur Ausstellung. Stuttgart : Theiss, 2000, s. 839-840.

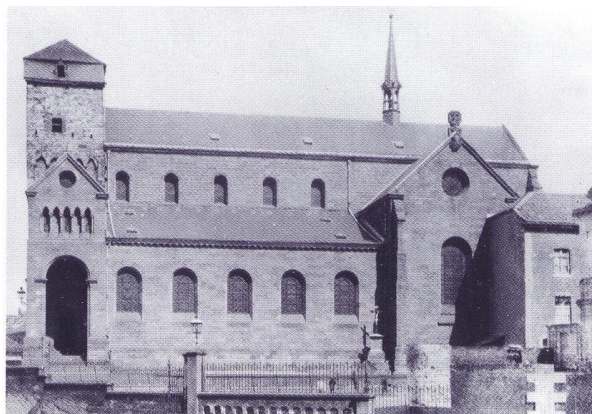
²⁹⁵ Tak to bolo aj v prípade Lutychu, kde vznikol kostol sv. Vojtecha na ostrove. Týka sa to napr. aj Ríma (ostrov v Tiberi), Perea (dnes *Isola di S. Alberto*), Ostrihomu atď. FRIED, Johannes. Gnesen, Aachen, Rom. Otto III. und der Kult des hl. Adalbert. Beobachtungen zum älteren Adalbertsleben. In BORGOLTE, Michael (ed.). *Polen und Deutschland vor 1000 Jahren. Die Berliner Tagung über den „Akt von Gnesen“* (Europa im Mittelalter. Abhandlungen und Beiträge zur historischen Komparatistik 5). Berlin : Akademie Verlag, 2002, s. 255.

²⁹⁶ Bruno z Querfurtu: *Nascitur purpureus flos*, kap. 24 (preklad podľa *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Ed. Oldřich Králík. Praha : Vyšehrad, 1969). Podobne hovoril aj Canaparius, miesto, kde Vojtech so svojimi druhmi vystúpil na breh, bolo podobné okrúhlému ostrovu uprostred veľkých vôd.

²⁹⁷ TUREK, Rudolf. Svatý Vojtěch. In KADLEC, Jaroslav (ed.). *Bohemia Sancta. Životopisy českých světců a přátel Božích*. Praha : Česká katolická charita, 1989, s. 100; novšie POLC, Jaroslav. Kostely sv. Vojtěcha v Itálii postavené císařem Otem III. In *Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, sv. 6*. Praha : KTF UK, 2004, s. 244-275; DERCKS, Ute. Die Adlerkapitelte in der Krypta von San Bartolomeo all'Isola in Rom. In *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie. Bd. 2. Handbuch zur Ausstellung*. Stuttgart : Theiss, 2000, s. 812; DUNIN-WĄSOWICZ, Der heilige Adalbert, s. 839-841.

²⁹⁸ In: TUREK, Svatý Vojtěch, s. 93; HEJBAL, Dušan - OPASEK, Atanáz et alii. *Bronzová legenda*

boli neustále na cestách a dlhodobé putovanie ich zbližilo. Viac sa spoznali počas cesty druhého Vojtechovho návratu do Čiech. Vojtech mal na cisára značný vplyv. Počas spoločných nočných rozhovorov dosiahol biskup od cisára pochopenie kristianizačného úsilia slovanských národov a súhlas s duchovnou správou slovanských území. Cisár tiež spoznal slovanské povahové vlastnosti.²⁹⁹ Informoval ho o nájazdoch Sasov proti Slovanom, ktorí takto dávali najavo svoje opovrhnutie voči pohanom. O korunovácii panovníka Ota III. sv. Vojtechom v Cáchach nehovoria spoľahlivé a presvedčivé historické pramene, hoci v staršej literatúre sa o tom uvažovalo.³⁰⁰

Obr. 8 Kostol sv. Vojtecha, stav pred 2. svetovou vojnou [Tölke 2005]

Priateľov nerozdelila ani smrť. Pre kolegiálny kostol v Cáchach sa snažil získať cisár ostatky tohto mučenika, takže relikvie sv. Vojtecha sa tu ocitli veľmi skoro. Už začiatkom roku 1000 putoval Oto III. k hrobu svätca do Hnezdna, kde pomohol zriadiť arcibiskupstvo.³⁰¹ Túto svoju cestu pokladal za apoštolskú, lebo mala napomôcť „plneniu Božej vôle.“ Tu ako cisár obdržal relikvie pre kostoly v Cáchach a v Ríme.³⁰² Bolo jeho povinnosťou zaopatriť ním zakladané kostoly a kaplnky sv. Voj-

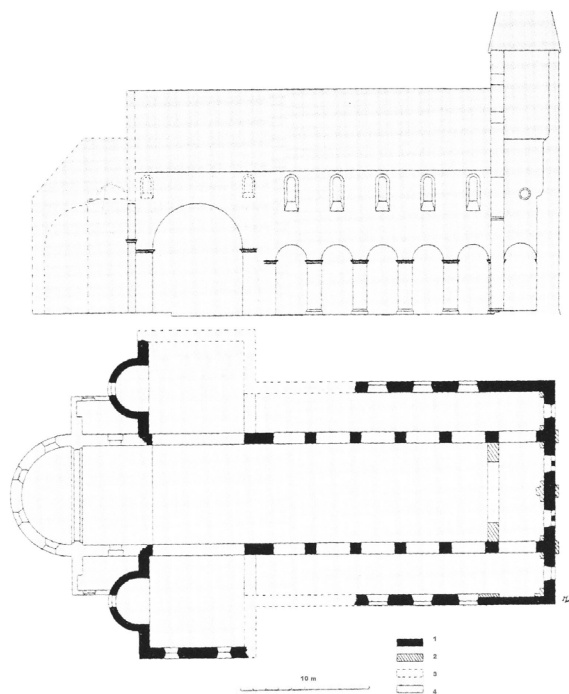
o Svatém Vojtěchu. Legenda aerea de Sancti Adalberti. Praha : Stř, 1997, s. 18; TÖLKE, Dirk. *1000 Jahre St. Adalbert. In guten wie in schlechten Zeiten. Festschrift zum 1000-jährigen Bestehen der Kath. Propsteikirche St. Adalbert in Aachen.* Aachen : Katholische Propsteipfarre St. Adalbert, 2005, s. 11; ALTMANN, Hans. Ota III. In BLAŽKOVÁ, Vera - GUGAT, Werner (eds.). *Cáchy a Praha. Korunovační města Evropy. Příspěvky spolku Kulturverein Aachen – Prag, e.V. Band I.* Aachen : Libri Aquenses Verlag, 2005, s. 35.

²⁹⁹ ALTMANN, Ota III., s. 35.

³⁰⁰ R. Turek o tejto udalosti hovorí: „Bylo třeba vyhledat mladého krále, budoucího císaře Ottu III. v Cáchách. Oba nadšenci se záhy sblížili a Otta dal si při jakési slavnostní příležitosti vystavit korunu na hlavu rukama Vojtěchovými; setkání zanechalo v mladistvém panovníku hluboký dojem, jehož i dále ve svém životě vřele vzpomínal. Je velmi pravděpodobné, že se sv. Vojtěch zúčastnil i císařské synody roku 992 a že se skutečností souhlasí i zprávy o jeho pouti po památných místech dnešní Francie.“ In: TUREK, Svatý Vojtěch, s. 93.

³⁰¹ Oto III. sa stretol s Boleslavom Chrabrým 8. až 10. marca roku 1000 *in civitate Gnesni, ubi corpus beati martyris Adalberti requiescit*. Na hrob svätca priniesol cisár 300 funtov vážiacy, z troch zlatých platní vytvorený oltár, ktorý mal slúžiť na uchovávanie jeho relikvií. Priateľstvo s Poliakmi doložil aj neskorší sobáš (okolo roku 1013) Boleslavovho syna Meška II. a Richezy, dcéry grófa Ezza a Matildy, sestry Ota III. Viac GAWLAS, Sławomir. Der hl. Adalbert als Landespatron und die frühe Nationenbildung bei den Polen. In BORGOLTE, Michael (ed.). *Polen und Deutschland vor 1000 Jahren. Die Berliner Tagung über den „Akt von Gnesen“* (Europa im Mittelalter. Abhandlungen und Beiträge zur historischen Komparatistik 5). Berlin : Akademie Verlag, 2002, s. 197 s. 202, 214.

³⁰² In: LABUDA Gerhard. Adalbert Vojtech. In *Lexikon des Mittelalters I.* München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2002, s. 101-102; GATZWEILER, Hubert. *Geschichte und Verfassung des St. Adalbertstiftes zu Aachen.* Inaugural-Dissertation zu Bonn, Sonderabdruck aus der Zeitschrift des

Obr. 9 Pozdĺžny rez a pôdorys kostola sv. Vojtecha, plán z roku 1937. Vysvetlivky: (1) z najstaršej stavebnej fázy, zachované do 1871, (2) z neskororománskej veže, (3) rekonštrukcia, (4) barokový chór [Tölke 2005]

jeho sviatok 25. augusta. Roku 1122 bola úcta k relikviám sv. Vojtecha v Hnezdne obnovená. V roku 1127 tam vyhlásili, že zázračne nájdená lebka je pravá, a že do Prahy boli premiestnené iba zostatky Vojtechovho brata Radima.

Cáchy boli centrom kultúrneho života, kde sa prelínala kultúra Frankov a „Sasov.“ Boli predmestím Franskej ríše a korunovačným mestom nemeckých kráľov. Cisár Oto III. mal s mestom veľkolepé plány, chcel mu dať rýnok ob-

techa aj relikviami svätca. Oto III. dostal do daru od poľského kniežaťa Boleslava Chrabrého pravdepodobne ľavé rameno mučeníka (*Armreliquie*,³⁰³ v literatúre sa často uvádza aj ako lopatka). To si vyžiadal ako relikviu pre kostol sv. Vojtecha a Pavlina na Tiberskom ostrove v Ríme, ktorý je dnes zasvätený apoštolovi sv. Bartolomejovi.³⁰⁴ Pôvodne stál na mieste staršieho antického Aeskulapovho chrámu.

Nie je vylúčené, že cisár bol na posviacke tohto chrámu a časť relikvie, ktorú v Hnezdne obdržal, tam aj odovzdal. Po ceste do Ríma sa zastavil na ostrove Reichenau, tiež obdaroval kláštor a susedný svätovojeťský kostol. Ostatné zobral do Ríma k Tiberu. Do Perea sa dostal prst, ktorý sa zachoval dodnes.³⁰⁵

Po koristníckej výprave v roku 1039 preniesol knieža Břetislav ostatky z Hnezdna do Prahy, kde si každoročne pripomínali

Aachener Geschichtsvereins 51, 1929, s. 10; HENRIX, Hans Hermann. Vojtěch z Prahy (nar. kolem roku 956 – zemřel 23. dubna 997), v Cáchách uctíváný evropský světec. In BLAŽKOVÁ, Vera - GUGAT, Werner (eds.). *Cáchy a Praha. Korunovační města Evropy. Příspěvky spolku Kulturverein Aachen – Prag, e.V. Band I.* Aachen : Libri Aquenses Verlag, 2005, s. 26, 28; SEIBERT, Hubertus. Herrscher und Mönchtum im spätottonischen Reich. Vorstellung – Funktion – Interaktion. In SCHNEIDMÜLLER, Bernd - WEINFURTER, Stefan (eds.). *Otto III. – Heinrich II. Eine Wende?* 2. Auflage. Stuttgart : Thorbecke, 2000, s. 247; WEINFURTER, Stefan. Otto III. und Heinrich II. in Vergleich. Ein Resümee. In SCHNEIDMÜLLER, Bernd - WEINFURTER, Stefan (eds.). *Otto III. – Heinrich II. Eine Wende?* 2. Auflage. Stuttgart : Thorbecke, 2000, s. 404.

³⁰³ DERCKS, Die Adlerkapitelle in der Krypta, s. 810.

³⁰⁴ *Isola Tiberina*.

³⁰⁵ Viac o relikviách pozri DUNIN-WASOWICZ, Der heilige Adalbert, s. 841.

klopený vencom kostolov a kláštorov a pripodobniť ho Rímu.³⁰⁶ Cáchy sa mali v rámci plánu *Renovatio Imperii Romanorum* stať centrom obnovenej Rímskej ríše a byť predmestím Ríma. Po návrate zo svojej pútnickej cesty medzi Slovanmi dal slávnostne otvoriť hrob Karola Veľkého a šírila k nemu úctu, čo poslúžilo legitimitu jeho úsilia. Urobil tak na túžobné sviatky v máji roku 1000, čo malo predstavovať symbol novovznikajúceho kresťanského štátu.³⁰⁷ Kult svätého cisára Karola, jeho veľkého predchodcu v úrade, chcel Oto plnohodnotne začleniť do cirkevnej tradície a sakralizovať tým svoj cisársky úrad.³⁰⁸ Dvadsaťročný cisár chcel na kresťanskej platforme spojiť Nemecko s Talianskom a pripojiť Poľsko s Uhorskom. Presadzoval ideál cisára, ktorý sa mal stať *Servus apostolorum imperator augustus Romanorum*.³⁰⁹ Jeho cesta k Vojtechovmu hrobu a otvorenie Karolovho hrobu v tom istom roku preto spolu úzko súvisia.³¹⁰

Svätý Vojtech a pravdepodobne aj Karol Veľký boli ochrancami a patrónmi priateľstva uzatvoreného v Hnezdne medzi Otom III. a Boleslavom Chrabrým a ich spoločne uskutočňovaným christianizovaním

Obr. 10 Henrich II. ako donátor v barokovom vyobrazení z roku 1632 [Tölke 2005]

³⁰⁶ GRIMME, Ernst Günther. *Der goldene Dom der Ottonen*. Aachen : Einhard, 2001, s. 11, 13.

³⁰⁷ Dvadsaťročný cisár zostúpil na Turíce roku 1000 (20. mája) do Karlovho hrobu v jeho cášskom chráme. Autori jeho čin vysvetľovali ako politické gesto, chcel sa stať novým Karolom Veľkým, prípadne že chcel mať kontakt so svätým mužom. Existuje teda politická a náboženská interpretácia jeho skutku. Bol to verejný slávnostný akt za prítomnosti dvoch biskupov a zástupcov vysokej šľachty. GABRIELE, Matthew. *Otto III, Charlemagne, and Pentecost A.D. 1000 : A Reconsideration Using Diplomatic Evidence*. In FRASSETTO, Michael (ed.). *The Year 1000 : Religious and Social Response to the Turning of the First Millennium*. New York : Palgrave Macmillan, 2002, s. 111-114. O udalosti píše aj GRIMME, *Der goldene Dom der Ottonen*, s. 14-19.

³⁰⁸ GÖRICH, Knut. *Kaiser Otto III. und Aachen*. In *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie. Bd. 2. Handbuch zur Ausstellung*. Stuttgart : Theiss, 2000, s. 789-791; GABRIELE, Otto III, Charlemagne, and Pentecost A.D. 1000, s. 123.

³⁰⁹ MORRALL, John B. *The Emperor Otto III, an Imperial Ideal*. In *History Today*, 1959 (Decembre), s. 821-822; GATZWEILER, *Geschichte und Verfassung*, s. 8; WURZEL, Thomas. *Die Reichsabtät Burtscheid von der Gründung bis zur frühen Neuzeit. Geschichte, Verfassung, Konvent, Besitz*. Aachen : Verlag der Mayer'schen Buchhandlung, 1984, s. 13; BISCHOPS, Klaus. *1000 Jahre Burtscheid*. Aachen : Einhard-Verlag, 1997, s. 9, 22; WEISWEILER, Hermann - DERWAHL, Freddy - DETIÈGE, Dieter. *Aachen Kaleidoskop*. Köln : Greven Verlag, 1995, s. 6 a ďalšie; FALKENSTEIN, Ludwig. *Otto III. und Aachen*. Hannover : Hahnsche Buchhandlung, 1998, s. 160-170; FRANZESE, Paolo Damiano. *San Gregorio da Cerchiara. Vita e cultura di un monaco italogreco nel cuore dell'Europa ottoniana (X secolo)*. In *Rivista storica Calabrese*, 2003, roč. 24, č. 1-2, s. 113 a ďalšie; TÖLKE, 1000 Jahre St. Adalbert, s. 16.

³¹⁰ MÜLLER, Heribert. *Erzbischof Heribert von Köln und der „Osten“*. In *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie. Bd. 2. Handbuch zur Ausstellung*. Stuttgart : Theiss, 2000, s. 774, 776.

Sclavinie.³¹¹ Cieľom misijných aktivít malo byť rozšírenie kráľovstva Božieho o pripojené Poľsko a Uhorsko.³¹²

Ako s týmto zámerom súvisela osoba sv. Vojtecha? Historik Johannes Fried vo svojej monografii *Otto III. und Boleslaw Chrobry* výstižne opísal misijnú politiku Ota III., ktorej cieľom bola christianizácia obyvateľov *Sclavinie*, s čím prirodzene museli súvisieť i isté mocenské konzekvencie. S plánom na založenie arcibiskupstva u západných Slovanov prišiel Oto už v roku 997. On a biskup Notker z Lutychu počítali pri budovaní úcty k sv. Vojtechovi s takouto novou arcidiecezou. V tom istom roku boli v Cáchach prítomní i Bernward z Hildesheimu a opát Leo od sv. Bonifáca a Alexia, ktorí sa s návrhom tiež vnútorne stotožnili. Nie náhodou sa v diecéze Hildesheim v kláštore Lamspringe zachoval najstarší rukopis *Vita s. Adalberti*, a to z konca 11. storočia, príp. začiatku 12. storočia.³¹³ Kláštor sv. Bonifáca a Alexia v Ríme, o ktorom sme sa už zmienili, bol misijným centrom pre západných Slovanov.³¹⁴ Poľské arcibiskupstvo tak tvorilo východisko pre misijnú činnosť u národov a pohanov smerom na východ, prípadne pre misie u Prusov.³¹⁵ Práve osobnosť sv. Vojtecha bola v tomto neľahkom procese integračnou. Súčasný nemecký historik Ernst Dieter Hehl sa odvažuje tvrdiť, že Oto III. sa usiloval založiť biskupstvo v znamení Karola Veľkého a Vojtecha z Prahy dokonca v Cáchach, no jeho predčasné úmrtie tomu zabránilo.³¹⁶

Prvá etapa šírenia kultu sv. Vojtecha v Cáchach

Pripodobniť mesto Cáchy k Rímu mal okolo roku 1000 aj veľký počet mníšskych komunít usadených v meste. Počas sviatkov mali byť ich chrámy centrom konania liturgii a procesií, mali slúžiť ako jednotlivé zastávky, podobne ako tomu bolo v Ríme.³¹⁷ V Cáchach začal Oto III. so základinami kláštorov sv. Mikuláša a Apolinára (*St. Nikolaus und St. Apollinarius*)³¹⁸ na vyvýšenine nad Burtscheidom v Údolí červa (*Wurmtal*), Najsvätejšieho Spasiteľa (*St. Salvator et St. Corona*) na kopci Salvátor³¹⁹ a sv. Vojtecha (*St. Adalbert*) na Vojtešskom brale.³²⁰ Za zakladaním kostolov a kláštorov na vyvýšeninách v okolí mesta je podľa historika Hansa Altmanna rozpoznateľný zámer vystavať Cáchy podľa rímskeho vzoru ako mesto siedmich pahorkov.³²¹ Cáchy ako korunovačné mesto cisár uprednostňoval

³¹¹ GAWLAS, Der hl. Adalbert als Landespatron, s. 216; FRIED, Gnesen, Aachen, Rom, s. 235-279.

³¹² GABRIELE, Otto III, Charlemagne, and Pentecost A.D. 1000, s. 122.

³¹³ FRIED, Johannes. *Otto III. und Boleslaw Chrobry: das Widmungsbild des Aachener Evangeliers, der „Akt von Gnesen“ und das frühe polnische und ungarische Königtum : eine Bildanalyse und ihre historischen Folgen*. 2. Auflage. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2001, s. 173.

³¹⁴ FRIED, Otto III. und Boleslaw Chrobry, s. 162.

³¹⁵ FRIED, Otto III. und Boleslaw Chrobry, s. 107 a 100.

³¹⁶ Hehl to uviedol počas prednášky 25. januára 2001, GRIMME, Der goldene Dom der Ottonen, s. 18.

³¹⁷ GÖRICH, s. 787.

³¹⁸ Od 1018 zmenené patrocinium na sv. Jána Krstiteľa.

³¹⁹ Na mieste staršieho kostola a kláštora z 9. storočia založil Oto III. ženský konvent a obdaroval ho majetkami. Pozri jeho cisársku privilegiálnu listinu z 27. októbra 997, in GÖRICH, s. 786. Spomína aj GRIMME, Der goldene Dom der Ottonen, s. 11.

³²⁰ TÖLKE, 1000 Jahre St. Adalbert, s. 16; ALTMANN, Ota III., s. 33; ZOTZ, Thomas. Die Gegenwart des Königs. Zur Herrschaftspraxis Ottos III. und Heinrichs II. In SCHNEIDMÜLLER, Bernd - WEINFURTER, Stefan (eds.). *Otto III. – Heinrich II. Eine Wende?* 2. Auflage. Stuttgart : Thorbecke, 2000, s. 360.

³²¹ ALTMANN, Ota III., s. 33.

pred ostatnými mestami ríše, o čom svedčí aj skutočnosť, že v čase od novembra 997 do mája roku 1000 sa tam zdržal päťkrát.³²²

Po smrti biskupa Vojtecha začal Oto stavať v blízkosti svojho paláca v Cáchach mučeníkovi zasvätenú modlitebňu.³²³ A nie hociakú. Cisár započal stavbu neskoršieho prepoštského kostola sv. Vojtecha pomerne veľkých rozmerov. On i jeho nástupca Henrich II. vybudovali na šesť až sedem metrov vysokej skale v cášskom údolí (*in Aachen-Tal*) chrám, ktorý bol dostavaný už v roku 1005.³²⁴ Pre stavbu zvolil vyčnievajúce devónové³²⁵ hľuzovité bridlicové bralo v močaristom údolí, ktoré sa vtedy nachádzalo mimo mesta, vedľa starej rímskej cesty vedúcej do Trevíru (*Trier*). Pôvodne menší komplex bol symbolicky obklopený vodami a močariskami, pričom sa nachádzal na jednom z niekoľkých pahorkov v okolí Cách, na dodnes nazývanom Vojtechovom brale.³²⁶ Význam vôd ako pripomienky Vojtechovej mučeníckej smrti sme už spomínali. S kostolom bola spojená príahľá ríšska kanonia (*Reichsstift St. Adalbert auf dem Adalbertfels*). Kostol a kanonia sv. Vojtecha ležali v priamom susedstve benediktínskeho ríšskeho opátstva sv. Mikuláša a Apolinára v Burtscheide.³²⁷ V blízkom okolí sa nachádzal aj výtok termálneho prameňa, pri ktorom boli v minulosti zriadené rímske kúpele. Bol to vôbec prvý kostol zasvätený tomuto novému slovanskému svätcovi, ktorý bol založený ešte v roku prijatia Vojtechovej mučeníckej palmy.

Po náhlej smrti Ota III. v januári 1002 nechal jeho nástupca Henrich II. kostol i jeho vedľajšie stavby dokončiť a v roku 1005 aj posvätiť.³²⁸ Bol to ro-

Obr. 11 Sv. Vojtech na poškodenej freske z 12. storočia [skica z konca 19. storočia, Tölke 2005]

³²² GÖRICH, s. 787.

³²³ BISCHOPS, 1000 Jahre Burtscheid, s. 9; POLC, Kostely sv. Vojtěcha v Itálii, s. 245; HENRIX, Vojtěch z Prahy, s. 28-29.

³²⁴ Kostol dnes leží na Kaiserplatz, WYNANDS, Dieter P. J. *Geschichte der Wallfahrten im Bistum Aachen*. Aachen : Einhard Verlag, 1986, s. 111; TÖLKE, 1000 Jahre St. Adalbert, s. 16.

³²⁵ Najmladší útvar starších prvohôr.

³²⁶ TRILLER, Anneliese. *Interesse und Verehrung für Adalbert im Deutschland des 19. und 20. Jahrhunderts*. In ŠMIGIEL, Kazimierz (ed.). *Święty Wojciech w tradycji i kulturze europejskiej*. Gniezno : Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentium, 1992, s. 183.

³²⁷ Kostol sv. Vojtecha je od kostola sv. Jána Krstiteľa v Burtscheide vzdialený iba 1,5 km. Ale cesta medzi nimi bola vtedy kvôli močaristému terénu obtiažna. TÖLKE, 1000 Jahre St. Adalbert, s. 14-15, a v iných prácach.

³²⁸ FRIED, Otto III. und Boleslaw Chrobry, s. 116. Ďalšia literatúra o dejinách prepoštstva: GATZ-WEILER, Hubert. *Das St. Adalbertstift zu Aachen*. In *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins*, 1929, č. 51, s. 64-298; JEUCKENS, Robert. *Stift und Pfarre St. Adalbert in Aachen*. Aachen : Brimberg, 1951; FALKENSTEIN, Otto III. und Aachen, s. 119-124, 184-185, 199-202; DUX, Holger

mánsky kostol menších rozmerov ako je dnešný novorománsky. Charakterom išlo o stĺpovitú trojloďovú baziliku s vyčnievajúcou priečnou loďou. Niekedy v prvej polovici 13. storočia, najskôr medzi rokmi 1222 – 1228, k nej pristavili ranogotickú vežu. Kostol bol daný do správy spoločenstva kňazov kanonikov na čele s prepoštom. Prepošstvo fungovalo autonómne ako slobodný cisársky ríšsky kláštor (*als freies kaiserliches Reichsstift*). Cirkevnosprávne patrilo pod kolínskeho metropolitu, lokálne pod diecézneho biskupa v Lutychu. Tešilo sa mimoriadnej podpore viacerých nemeckých cisárov. Ďalšie rozširovanie kostola sa uskutočnilo až v roku 1393. V tom čase mal chrám už aj chór a kryptu. Svätovojtešské zasvätenie bolo jedným z najvýznamnejších v meste. K ďalším dôležitým mestským patrocíniám patrili Panna Mária (Dóm v meste), sv. Mikuláš, Apolinár, Ján Krstiteľ a Michal (v Burtscheide), Najsvätejší Spasiteľ (Salvatorberg) a v susedstve sv. Kornelius (v Kornelimünsteri).

Ako prvý materiálne obdaroval kláštor kanonikov sv. Vojtecha v jeseni roku 997 jeho zakladateľ Oto III., no doklad o tom sa niekedy na začiatku 19. storočia stratil. Následne ho v roku 1005 hospodársky zabezpečil aj Henrich II., rovnako najmä príjmom z desiatkov. Komunita bola v listinách nazývaná *Monasterium in honorem sancti Adalberti* (6. júla 1005), ak niečo dostali, bolo poznamenané, že to slúžilo *ad usum fratrum Aquisgrani in ecclesia sancti Adalberti habitantium* (7. júla 1005), alebo *ad usum fratrum Aquisgrani in capella sanctorum martirum Adalberti et Hermetis habitantium* (13. augusta 1005).³²⁹ V ďalšej donačnej listine z apríla alebo mája roku 1018 (dátum nie je istý) hovoril Henrich II. o polohe ním založeného kostola *in honore sancti Adalberti episcopi et martiris*, ktorý ležal na kopci v blízkosti jeho sídla (*in monte contermino sedi nostre Aquensi a nobis fundatam*). Kláštor vnímal ako užitočný, v Božej nádeji na spásu jeho duše, jeho rodičov, jeho milovanej manželky Kunigundy a na blahobyt pri začlenení ríše, ktorú viedol, pod Božiu ochranu.³³⁰

Počet kanonikov v kapitule pod predsedníctvom prepošta bol spočiatku dvadsať, ale v roku 1220 bol cisárom a biskupom redukovaný na štrnásť. Od roku 1176 bol vždy jeden z kanonikov od sv. Vojtecha menovaný farárom. Ten bol často aj dekanom celej združenej kapituly. Kostol teda dostal aj druhý titul, titul farského kostola. Ako sme už vyššie spomínali, popri mariánskom Dóme to bola druhá najstaršia farnosť v Cáchach, ktorá si dodnes zachovala takmer identické hranice.

Stavba v Cáchach stála najprv mimo mestského osídlenia, no neskôr po roku 1275 ju do svojich útrob zahrnul druhý mestský opevňovací múr, ktorý bol 8-10 m vysoký a 1,4 m široký. Okolo pahorku kostola bola vybudovaná priekopa. Celý komplex sa teda stal súčasťou mestského opevnenia.

Sviatok sv. Vojtecha kolidoval so sviatkom sv. Juraja (23. apríla). V niektorých oblastiach začal byť postupne uprednostňovaný sv. Vojtech pred Jurajom.

A. 1000 Jahre St. Adalbertskirche in Aachen. In *Rheinische Heimatpflege. Mitteilungen des Rheinischen Vereins für Denkmalpflege und Landschaftsschutz e.V. u. des Verschönerungs-Vereins für das Siebengebirge*, 2005, č. 42, s. 290-298.

³²⁹ *Monumenta Germaniae Historica. Diplomatum regum et imperatorum Germaniae, tomus III. Henrici et Arduini diplomata*. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, 1903, s. 122-123 (č. 98), 123-124 (č. 99), 127-128 (č. 102).

³³⁰ Tamže, s. 504-505 (č. 392).

V Cáchach práve to mohlo byť dôkazom významnej lokálnej úcty. O slávení sviatku sv. Vojtecha v Cáchach Hubert Gatzweiler napísal: „Vojtech, dňa 23. apríla 997 umučený Apoštol Prusov, bol dokázateľne už v 13. storočí oslávený veľkým sviatkom s oktávou. V roku 1248 boli kostolu prepožičané 40-dňové odpustky. Ako *Adalbertstift* prevzal na seba niektoré hlavné sviatky mestského mariánskeho chrámu (Karlsfest 28. 1. a Translatio Sancti Caroli 27. 7.), tak naopak *Adalbertsfest* sa v mestskom chráme dostal do liturgie ihneď ako slávnosť 24. apríla, no skoro bol podľa poriadku preradený na 23. apríla. Sviatok sv. Juraja a Vojtecha, ktoré pripadli rovnako na 23. apríla, vymenili sa v meste a jeho hlavnom chráme (*Münster*) na význame.“³³¹

Prvý prepoštský chrám bol bohato zdobený. Žiaľ, kvôli početným prestavbám a najmä jeho zničeniu počas druhej svetovej vojny (1943) sa z neho nezachovalo do dnešných čias takmer nič. Pôvodné sú len tri piliere a dva oblúky v strednej lodi chrámu so zvyškami muriva ešte z roku 1005. V strednej lodi na pilieri medzi dvoma oblúkmi sa nachádzala maľba z prvej polovice 12. storočia s christologickým vyobrazením sv. Vojtecha. Pochádzala z najstaršej stavebnej fázy kostola. Podobu jej fragmentu poznáme z dvoch farebných akvarelových náčrtov od Heinricha Renarda z konca 19. storočia, ktoré sú zachované v Archíve Rýnskeho úradu pre pamiatkovú starostlivosť v Brauweileri.³³² Hlava sv. Vojtecha nie je na figurálnej maľbe zobrazená celá, no i tak ide o jeden z najstarších obrazov tohto stredovekého svätca.

Obr. 12 Pohľad na Prepoštský kostol sv. Vojtecha v Cáchach z roku 1572. Ulica smeruje k mariánskemu Dómu a palácu [zdroj prepošstvo, repro autor 2010]

Obr. 13 Pohľad na kostol zo severu, 1791 [Tölke 2005]

³³¹ „Adalbert, der am 23. April 997 ermordete Apostel der Preussen, wurde nachweislich schon im 13. Jahrhundert durch ein grösseres Fest mit Oktav gefeiert. Dieses wurde 1248 durch Verleihung eines Ablasses von 40 Tagen ... ausgezeichnet. Wie das Adalbertstift einige Hauptfeste des Münsters, so das Karlsfest (28. 1.) und Translatio Sancti Caroli (27. 7.) übernahm, hatte umgekehrt das Adalbertsfest im Münster den liturgischen Rang einer festivitatis und wurde bald am 24. April, bald regelrecht am 23. gefeiert; denn Adalbert- und Georgfest, die beide auf den 23. fielen, wechseln im Münster an Bedeutung.“ GATZWEILER, Geschichte und Verfassung, s. 201-202.

³³² LVR-Amt für Denkmalpflege im Rheinland, Abtei Brauweiler.

Vojtech v geste poníženosti a uzobratosti s Kristovou podobou, ku ktorej bol prirovnaný, s jednou rukou na hrudi a v druhej ruke držiac evanjelium, šliape po ležiacom prekonanom človeku, ktorý symbolizuje diabla vyhnaného z posadnutého v deň Vojtechovej biskupskej voľby.³³³ Tento úsek jeho života je veľmi známy:

Toho dňa, kedy bola biskupská voľba, prehovoril pred mnohými ľuďmi zlý duch, keď ho kňazi svätým zariekavaním nútili, aby vyšiel z posadnutého človeka a vzdal česť živému Bohu: „Čo ma obťažujete, zvolal. Mne je dosť zle! Nemôžem tu už zotrvať, lebo dnes bol v obci zvolený biskup, ktorého sa veľmi bojím, pravý kresťan Vojtech.“ Tak robil, a sotva to vyriekol, nehanebný démon ustúpil pred Duchom svätým a ako bičom vyhnaný opustil človeka a ten sa ihneď uzdravil.³³⁴

Cáchy patrili až do roku 1802 do diecézy Lutych.³³⁵ Kult sv. Vojtecha sa v celej diecéze rozšíril veľmi rýchlo. Najvýznamnejším biskupom bol spomínaný Notker (od roku 972 do 1008). Notker, ako druhý zakladateľ mesta Lutych, uskutočňoval svoj veľkolepý stavebný program, ktorý poznačil jeho pôdorys do dnešných čias. V centre mesta stála novostavba katedrály sv. Lamberta a biskupského paláca, ďalej inicioval novostavby a prestavby ďalších kláštorných kostolov (Sv. Kríža, sv. Dionýza, sv. Jána), založil farnosť sv. Vojtecha, staval tiež budovy v meste a mestské opevnenie. Niektoré zvyšky vtedajšej architektúry sú dodnes viditeľné, kostol je však už pod zemou. Notker bol charakteristickým reprezentantom areopágu medzi biskupmi patrí k tým, ktorý v dobe Otonovcov založili ríšsku cirkevnú organizáciu (*Reichskirchensystem*).³³⁶ V sídle jeho diecézy na jednom z ostrovčekov, v blízkosti kláštorného kostola sv. Jána Evangelistu, v ktorom sa nechal pochovať, vybudoval menší Vojtechov kostol.³³⁷

Opäť sa vráťme k sv. Vojtechovi, pražskému biskupovi a mučeníkovi, ktorého úcta bola koncom 11. storočia zakorenená v celej diecéze Lutych.³³⁸ Jeho kult máme doložený v prvej polovici 12. storočia v kalendároch dvoch kódexov z Lutychu³³⁹ a v prvej štvrtine 12. storočia v sanctorale evanjelistára z Porýnia.³⁴⁰

Aj cisár Henrich II. sa zaslúžil o šírenie svätovojtešského kultu. Okrem toho, že zveľaďoval Otom III. založenú cášsku fundáciu *Adalbertstift*, úctu preniesol aj do Magdeburgu a Merseburgu, čomu však Boleslav Chrabrý nebol zvlášť priaznivo naklonený.³⁴¹ Relikvie vďaka Henrichovi skončili aj v Bambergu.³⁴²

³³³ TÖLKE, 1000 Jahre St. Adalbert, s. 11-12, 20, 30-31.

³³⁴ *Bruno z Querfurtu: Nascitur purpureus flos*, kap. 8 (preklad podľa *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Ed. Oldřich Králík. Praha : Vyšehrad, 1969).

³³⁵ Okrem benediktínskeho kláštora sv. Jána Krstiteľa v Burtscheide, ktorý patril cirkevno-správne pod Kolínske arcibiskupstvo.

³³⁶ In: KUPPER, Jean-Louis. Notker, Bischof von Lüttich. In *Lexikon des Mittelalters* VI. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2002, stl. 1288-1289.

³³⁷ DUNIN-WASOWICZ, Der heilige Adalbert, s. 840; KUPPER, Bischof von Lüttich, stl. 1288-1289.

³³⁸ Por. WYNANDS, Geschichte der Wallfarten, s. 111-112 a iné.

³³⁹ *Adelberti epi et mr.* (Evangelistare. Köln, Dombibliothek, Cod. 157, Kalendarium, fol. 3v-9r). *Adelberti mr.* (Breviarium Franconicum. Köln, Dombibliothek, Cod. 215, Kalendarium, fol. 1r-6r).

³⁴⁰ *Adthelberti* (Evangelistare. Berlin, Staatsbibliothek – Preussischer Kulturbesitz, Ms. theol. lat. fol. 357, pag. 245. Rheinland?/Maas? 1101-1125?).

³⁴¹ FRIED, Otto III. und Boleslaw Chrobry, s. 116.

³⁴² Z Cách do Bambergu boli prenesené relikvie sv. Vojtecha do jedného z oltárov Dómu sv. Petra, ktorý vtedy (1004) založil Henrich II. Podľa *Annales et notae Babenbergenses, dedicatio ecclesiae*

Druhá etapa šírenia kultu sv. Vojtecha v Cáchach

Otvorenie a prenesenie vzácných relikviárnych zbierok v hlavnom mariánskom chráme v Cáchach v roku 1239 dalo rozhodujúci podnet k profilovaniu pútneho miesta európskeho významu.³⁴³ Mesto sa vo vrcholnom stredoveku, najmä od 14. storočia, stalo cieľom pútnikov aj z Uhorska, Slovinska, Čiech a Poľska. Púte Uhrov mohutneli hlavne počas panovania Ľudovíta I. z Anjou.³⁴⁴ Trasa všetkých pútnikov viedla nielen k hlavným cáchskym relikviám, k šatám Panny Márie a bedrovému rúšku Krista, ale aj ku neďalekému kostolu sv. Vojtecha, kde boli tiež uložené významné relikvie.³⁴⁵ Mesto Cáchy tak zatienilo okolité pútne centrá ako Kolín nad Rýnom a Trevír.³⁴⁶ Veľa pútnikov sa tu „vystriedalo“ najmä v 15. a 16. storočí, ku kríze prišlo iba v čase reformácie.³⁴⁷ Svätovojtešský chrám museli začiatkom 17. storočia znovu stavebne rekonštruovať. Prestavba veže prebehla v druhej polovici 17. a začiatkom 18. storočia.

Svätovojtešský kult znova výraznejšie stúpol vo svojej druhej fáze v 14. a 15. storočí, kedy bola úcta k tomuto nebeskému ochrancovi opäť vo veľkej obľube. V Európe prebiehala jeho „druhá vlna“. V tvoriacom sa štáte Poliakov a rovnako aj Čechov bol Vojtech už predtým zaradený k národným sviatkom,³⁴⁸ v Cáchach čoskoro k ríšskym ochrancom, medzi tzv. *Reichsprotzenen*.³⁴⁹ Jeho osobnosť bola v tomto procese integrujúcou. Táto skutočnosť sa odrazila aj v Cáchach, kde bola jeho úcta veľmi výrazná. Prepoštský kostol a k nemu príľahlá kapitula kanonikov stála na čele tohto pohybu.

V polovici 14. storočia mal chrám už najmenej šesť oltárov, z ktorých jeden bol zasvätený sv. Vojtechovi.³⁵⁰ Koncom 14. storočia celý kostol rozšírili, dva oltáre pribudli v polovici 15. storočia a ďalšie oltáre v novoveku.

V interiéri kostola sa dodnes nachádzajú gotické hermy sv. Vojtecha a sv. Hermesa. V roku 1475 bola v Cáchach znovunájdená – „wiederentdeckten“ – hlava sv. Vojtecha a čoskoro (okolo 1485) vložená do medenej postriebrenej a sčasti pozlátenej relikviárnej busty. Aj táto lebka bola prehlasovaná za lebku Vojtechovu, ktorá – rovnako ako tá pražská – odpovedala svojím poškodením historickej skutočnosti napichnutia na kôl.³⁵¹ Pápežský legát udelil pri tejto príležitosti Cácham

s. *Petri*, bližšie uvádza FRIED, Gnesen, Aachen, Rom, s. 262, pozn. 104.

³⁴³ KÜHNE, Hartmut. *Ostensio reliquiarum. Untersuchungen über Entstehung, Ausbreitung, Gestalt und Funktion der Heiltumsweisungen im römisch-deutschen Regnum*. Berlin; New York : Walter de Gruyter, 2000 (Arbeiten zur Kirchengeschichte 75), s. 179-180.

³⁴⁴ STABĚJ, Jože. Die alten Wallfahrten der Slowenen an den Rhein. In *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins*. Band 78. Aachen 1967, s. 103.

³⁴⁵ GATZWEILER, Geschichte und Verfassung, s. 202.

³⁴⁶ STABĚJ, Die alten Wallfahrten der Slowenen, s. 100-101.

³⁴⁷ KÜHNE, Ostensio reliquiarum, s. 166.

³⁴⁸ Vojtech sa stal patrónom Čechov a Pražského arcibiskupstva po prenesení jeho ostatkov Břetislavom v roku 1038 a už v poslednej štvrtine 11. storočia aj krajinským patrónom Poľska (1127 našli jeho „pravú“ lebku, už sme spomínali). V Poľsku v roku 1184 k nemu pribudol sv. Florián a hneď na to aj sv. Stanislav. GAWLAS, Der hl. Adalbert als Landespatron, s. 232-233.

³⁴⁹ TÖLKE, 1000 Jahre St. Adalbert, s. 11; HENRIX, Vojtěch z Prahy, s. 26.

³⁵⁰ Ďalšie oltáre: Panny Márie, sv. Jakuba, Márie Magdalény, Pavla a Sebastiána. In: TÖLKE, 1000 Jahre St. Adalbert, s. 20.

³⁵¹ Výskumy telesných zvyškov sv. Vojtecha realizoval a publikoval prof. Vlček, pozri viac VLČEK, Emanuel. *Jak zemřeli. Významné osobnosti českých dějin z pohledu antropologie a lékařství*. Praha : Academia, 1993, 280 s.; ten istý. Der Vergleich der dem hl. Adalbert/Vojtěch zugeschriebenen

Obr. 14 Českí pútnici v Cáchách v roku 2007 pri herme sv. Vojtecha [foto pútnik 2007]

na sviatok sv. Vojtecha 40-dňové odpustky. Aj pôvod relikvirárnej busty je nejasný. Spor o majetky prepoštvstva s mestom viedol kanonikov medzi rokmi 1481 – 1485 k odchodu do Kolína nad Rýnom k chrámu Svätých apoštolov, kde snáď busta vznikla. Nie je urobená tým istým spôsobom ako strieborná busta v Dóme v Prahe, ale celá je z tepanej medi postriebrenej a pozlátenej. Dvakrát boli z tejto hlavovej relikvie odobraté časti do iných chrámov (Lutych 1696 a Mehlsack 1933).

Druhým patrónom kostola sa stal sv. Hermes,³⁵² mučeník za cisára Diokleciána so sviatkom 28. augusta.³⁵³ Okolo roku 1340 bol pre lebku sv. Hermesa vytvorený drevený relikviár – busta. Úcta k nemu však v meste silnela až od 14. storočia.³⁵⁴

Druhou pamiatkou na pražského biskupa Vojtecha bola jeho gotická pieskovcová socha.³⁵⁵ Bola 217 cm vysoká, pochádzala zo 14. storočia a v roku 1898 ju nanovo polychrómovali. Bohužiaľ, rovnako ako freska ani socha dnes neexistuje, boli zničené počas 2. svetovej vojny pod troskami zrúteného kostola. Aj rozlámané kusy tejto plastiky sa nenávratne stratili. Vo farskom archíve v Marburgu sa zachovala iba jej fotografia z roku 1935, takže vieme akú mala podobu.

Plastika zobrazovala figúru svätca s bradou, v biskupskom rúchu a s mitrou. Vojtech držal v pravej ruke berlu a v ľavej ruke pridržoval Sväté písmo. Jeho rozpoznávacím atribútom bol pod nohami umiestnený človek-diabol s konskými nohami a kopytami. Vyobrazenie biskupa stojaceho na démonovi poukazovalo všeobecne na svätcovu schopnosť víťaziť nad zlom, bolo odkazom na citovanú pasáž o biskupskej voľbe a vypudení zlého ducha z posadnutého človeka. Iné pamiatky, okrem početných zápisov v liturgických knihách a odpustkových listinách, už na sv. Vojtecha z tohto obdobia nemáme. Mestská brána Cách, ktorú v roku 1322 dokončili v druhom prstenci opevnenia mesta pri úpätí skaly prepoštského kostola, niesla jeho meno – *St. Adalberts-Stadttor*.³⁵⁶

Do Cách okrem kultu biskupa sv. Vojtecha v tomto období „prenikol“ aj ďalší český svätec, sv. Václav. Svätováclavský bočný oltár založili v mariánskom dóme

Skelettüberreste von Prag und Aachen. In *Adalbert von Prag – Brückenbauer zwischen dem Osten und Westen Europas*. Baden-Baden : Nomos Verlag, 1997, s. 127-140; ten istý. Porovnání pozůstatků připisovaných sv. Vojtěchovi z Prahy a sv. Adalbertovi z Cách. In *Svatý Vojtěch. Sborník k miléníu*. Praha : Zvon, 1997, s. 168-196.

³⁵² Hermes bol rímskym mestským prefektom, ktorý sa stal kresťanom a mučeníkom. Kedy sa jeho lebka dostala do Cách, je dnes neznáme. Na pečati Adalbertstift je zobrazený v 13. storočí. Sviatok v cášskom Dóme mal 28. augusta. TÖLKE, 1000 Jahre St. Adalbert, s. 14.

³⁵³ WYNANDS, Geschichte der Wallfarten, s. 111-112.

³⁵⁴ TÖLKE, 1000 Jahre St. Adalbert, s. 14-15.

³⁵⁵ GATZWEILER, Geschichte und Verfassung, s. 260; TÖLKE, 1000 Jahre St. Adalbert, s. 12.

³⁵⁶ GATZWEILER, Geschichte und Verfassung, s. 25.

v roku 1362 na podnet jeho veľkého ctiteľa Karola IV. Oltár nazývali „českým oltárom“, bol pôvodne gotický a slúžil pre bohoslužby českých pútnikov. Pri rekonštrukcii Dómu v 18. storočí ho však zrušili a umiestnili do klenotnice.³⁵⁷

Prichádzajúca reformácia však úctu k svätým spochybnila. K novému rozkvetu kultu svätcov došlo až v období baroka. A ako to bolo s kostolom sv. Vojtecha ďalej? Predošlú kontinuitu prerušili až zmeny v období napoleonských vojen. V roku 1802 bol inštitúcii kanonikov odobraný status kapituly a stala sa z nej fara, prepošstvo bolo zrušené a pretvorené na farnosť. V roku 1809 bola odstránená krypta, ktorá ležala pod hlavným oltárom a prilahlým domom. V roku 1935 obdržala farnosť čestný titul prepoštstva (*Propsteikirche hl. Adalbert*). Počas 2. svetovej vojny, v júli 1943, bol kostol úplne zbombardovaný až do základov, v roku 1949 znova postavený.³⁵⁸ Dnes je kostol sv. Vojtecha trojlodňovou novorománskou bazilikálnou stavbou s majestátnou vežou v západnej časti.

Zhrnutie

Kult sv. Vojtecha v Cáchach je kultúrnym dedičstvom tohto významného mesta. Najväčšiu zásluhu na tom mali cisári Oto III. a Henrich II. Stavba Vojtechovi zasväteného chrámu bola vôbec prvou stavbou mimo Ríma. Úcta k sv. Vojtechovi sa veľmi rýchlo rozšírila i do celej vtedajšej diecézy Luty. **Cáchy sa stali ohniskom šírenia jeho kultu nielen v Porýní a v povodí rieky Maasy,**³⁵⁹ ale aj mimo hraníc diecézy a arcidiecézy. Ako príklad sme už spomenuli bavorský Bamberg. Iste nebola náhoda, že aj napr. bronzové dvere pre hlavný vchod katedrály Panny Márie v Hnezdne z rokov 1160 – 1180 mohli vzniknúť práve pričinením majstrov kovolejcov z Lutychu, resp. z oblasti Másy, ako sa domnievajú mnohí historici a umenovedci.³⁶⁰

V stredoveku sa úcta k sv. Vojtechovi šírila v dvoch kultúrnych vlnách, čo sa prejavilo aj v tomto meste. Prvá vznikla hneď po biskupovej mučeníckej smrti

Obr. 15 Kamenná plastika sv. Vojtecha zo 14. storočia, dnes neexistujúca [Tölke 2005]

³⁵⁷ Stál vedľa vchodu do kaplnky sv. Anny. HILGER, Hans Peter. Der Altar des hl. Wenzel im Dom zu Aachen. In *Aachener Kunstblätter*, 1973, č. 44, s. 211-232. Ďalšia literatúra uvedená v práci NEMEŠ, Jaroslav: *Kodex von Neutra. Geistige Erbschaft der italienisch-griechischen Mönche und ihrer Nachfolger von Aachen*. Győr: Palatia Nyomda és Kiadó Kft., 2007, s. 57, pozn. 213.

³⁵⁸ WYNANDS, Geschichte der Wallfahrten, s. 111-112; TÖLKE, 1000 Jahre St. Adalbert, s. 18, 21, 23, 44.

³⁵⁹ O význame mesta Cáchy v širšom regióne hovorí KRANZHOF, Maria. Aachen als Mittelpunkt bedeutender Straßenzüge zwischen Rhein, Maas und Mosel in Mittelalter und Neuzeit. In *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins*, 1929, č. 51, s. 1-63.

³⁶⁰ Prehľad názorov uvádzajú HEJBAL - OPASEK et alii, Bronzová legenda, v kapitole *Dvere katedrály v Hnězdně*, bez číslovania strán. Aj GRIMME, Der goldene Dom der Ottonen, s. 14.

a vrcholila v 11. a 12. storočí. V Cáchach je doložená výstavbou významného svätovojtešského chrámu, fragmentom výtvarného umenia a zaradením jeho sviatku do rukopisných bohoslužobných kníh a kalendárov.³⁶¹

Druhá etapa vzišla v 14. storočí a vyvrcholila v 15. storočí. Nie náhodou sa v meste objavila „skutočná“ hlava pražského biskupa, pre ktorú bol zhotovený reprezentačný relikviár. Kamenná plastika sv. Vojtecha bola ďalším artefaktom z tejto doby, dodnes sa žiaľ nezachovala. Sviatok sv. Vojtecha nachádzame bežne v liturgických knihách a odpustkových listinách.

Prepoštský kostol sv. Vojtecha bol v stredoveku epicentrom šírenia kultu tohto kresťanského mučeníka a zároveň významným kultúrnym miestom celoeurópskeho významu.

³⁶¹ My za prejav úcty k sv. Vojtechovi považujeme aj zaradenie jeho sviatku do Nitrianskeho kódexu, ktorý podľa nás vznikol v susednom benediktínskom opátstve Burtscheid (NEMEŠ, *Kodex von Neutra*, s. 93). Tam uvádzame aj prehľad ďalších liturgických pamiatok v tomto regióne, hlavne v Kolínskom arcibiskupstve, kde sa spomína i sv. Vojtech (s. 57-61).